

## עמוס ד' 1-11, ה' 21-27

דלית פרנקל

### התוכחה לנשות שומרון (פרק ד' פס' 1-3)

בנבואה שלפנינו, פותח עמוס את דבריו במילים: שָׁמְעוּ הַדְּבָר הַזֶּה פְּרוֹת הַבָּשָׁן אֲשֶׁר בְּהַר שֹׁמְרוֹן! הָעֲשָׂקוֹת דָּלִים, הָרִצְצוֹת אַבְיוֹנִים, הָאִמְרֹת לְאֲדֹנֵיהֶם: הִבִּיֵּאָה וְנִשְׁתָּה!

פסוק 1 הוא לכאורה כתוב מוזר ביותר, ומעלה תמיהות רבות.

**מדוע בחר עמוס בחר לכנות את נמעניו בביטוי המטפורי פְּרוֹת הַבָּשָׁן ובעצם האם הן מהבשן או משומרון?**



מעיון בפסוק השלם ברור כי הנביא פונה בדברים אל נשות השכבה העליונה בעיר שומרון (בְּהַר שֹׁמְרוֹן), בירתה של ממלכת ישראל, ומכנה אותן: פְּרוֹת הַבָּשָׁן. הבשן הוא החלק הפורה ביותר בעבר הירדן המזרחי, הוא הצטיין בכרי מרעה מוריקים במיוחד ולפיכך היה מפורסם בצאנו ובבקר עתירי השומן והעונג (ראה, לדוגמה, דברים ל"ב 14: חֶלֶב כְּרִים וְאֵילִים בְּנֵי-בָשָׁן וְעֵתוּדִים).

עמוס עצמו מכיר היטב צאן ובקר, כפי שהוא מעיד על עצמו בפרק ז': וַיַּעַן עָמוֹס וַיֹּאמֶר אֶל-אֲמָצִיָּה לֹא-נָבִיא אָנֹכִי וְלֹא בֶן-נְבִיא אָנֹכִי כִי-בֹקֵר אָנֹכִי וּבֹלֵס שִׁקְמִים. טו וַיִּקְחֵנִי ה' מֵאֲחֵרֵי הַצֹּאן (14 – 15). הוא יודע שפרות הבשן נחשבו לגזע האציל והמשובח ביותר. הצירוף המטפורי ממחיש את העובדה שנשות החברה הגבוהה היו בריאות בשר (כתוצאה מחיי ההוללות והתפנוקים) וכן שהחזיקו עצמן כמיוחסות וכחשובות.

**איך עמוס מצפה שבני ובנות האצולה יקשיבו לו אם הוא פונה אליהם בכינוי אירוני ומעורר גיחוך?**

נראה שמלכתחילה לא התכוון הנביא כי דבריו יובנו כלעג לנשים, אלא להפך – כמחמאה. הנימוקים לכך הם:

א. שלא כבימינו, בכינוי פְּרוֹת כשלעצמו אין כל גנאי: דימוי בני-אדם לבעלי חיים קיים במקומות שונים בתנ"ך (ראו לדוגמה בדברים ל"ג 17 – על יוסף: בְּכוֹר שׁוֹרוֹ הֶדְר לֹו וְקָרְנֵי רְאִים קָרְנָיו).

ב. בני-אדם, וגם מכובדים ביותר, נקראו בשמות של בעלי-חיים (חמור, רחל, נחש, חולדה ועוד).<sup>1</sup>

ג. התואר "שמן" בתנ"ך מופיע במשמעות של – בריא בגופו, חזק, ולא נלווית לו משמעות שלילית כבימינו (ראו שופטים ג' 29: אִישׁ כָּל-שֶׁמֶן וְכָל-אִישׁ חָיִל; נחמיה ט' 25: וַיִּלְכְּדוּ עָרִים בְּצוֹרֹת וְאֲדָמָה שְׁמֵנָה... וַיֹּאכְלוּ וַיִּשְׂבְּעוּ וַיִּשְׁמְינוּ וַיִּתְעַדְנוּ בְּטוֹבָךְ הַגָּדוֹל).

קשה להסתיר זעם, כזה שחש הנביא כלפי אותן נשים חוטאות, אך הנביא יודע שכדי לשכנע יש לנהוג בחכמה ולנקוט בטקטיקה המתאימה. הוא מבין היטב שבני אדם לא יקשיבו לו אם יחשבו כי מטרתו היא לתקוף אותם ולהצליף בהם במילים. וכי מי אוהב לשמוע דברים רעים??? מי נהנה להאזין לטענות???

כדרכו במקרים אחרים<sup>2</sup>, גם כאן עמוס איננו חושף את כל הקלפים שבאמתחתו מייד בהתחלה, ואיננו מגלה בפתיחת דבריו את הסתייגותו מהגבירות הנצלניות הללו. כך בעצם הוא מוליך אותן שולל! בחושבן כי הוא מחמיא להן, עולה בידיו ללכוד את תשומת ליבן והנה הן מקשיבות לו רוב קשב. וכשהן כבר שבויות בקסמי מילותיו של הגבר הזה, שמטפח ומרומם את האגו שלהן, וכל כולן מרותקות לדבריו, אז הוא נוזף ומתרה ומכריז על הפורענות המרה שתפקוד אותן! אני מנסה לדמיין לעצמי את הבעת פניהן של הגבירות החסודות האלה ואת ההלם שקיבלו כשעמוס שינה פתאום את "המנגינה"....וואו!!!

למרות שצינו כי נראה שעמוס השתמש, כדרכו, באמצעי הטעיה, חשוב לומר כי יש החושבים אחרת. כלומר יש הסבורים כי כבר מלכתחילה (ולא בדיעבד) התכוון עמוס שקהלו יבין את העוקץ והלעג הארסי שבכינוי פְּרוֹת הַבָּשָׂן. לפי טענה זו, מיד כשכינה אותן כך, התכוון הנביא לעורר גיחוך בלב שומעיו, כשהוא מצייר להם תמונה של נשים שמנות ומפוטמות מרוב זלילה ותענוגות, בדומה לפרות הנמצאות במרעה וכל הזמן לועסות ועוד ועוד משמינות. בוז, בוז, בוז...

<sup>1</sup> חמור (בראשית ל"ד 2 ועוד); רחל (בראשית ל" 25 ועוד); נחש (שמואל א, י"א 1 ועוד); חולדה (מלכים ב, כ"ב 14, דברי הימים ב, ל"ד 22).

<sup>2</sup> עמוס א' 3 ואילך; ג' 1-2, 9; ד' 4.

בעצם, אילו היינו חיים בתקופתו של עמוס והיינו רואים בעינינו ושומעים באוזנינו את איש הרוח בעל שיעור הקומה הרם והנישא הזה, רק אז היינו יכולים לדעת בוודאות גמורה למה התכוון. שפת הגוף, טון הדברים והאינטונציה ודאי הבהירו מעל לכל ספק אם התכוון לפתוח בשבח (מעושה) או בלעג. אולם לנו, ממרחק אלפי אלפי שנים, וכשרק הטקסט היתום מונח לפנינו, נותר רק לדמיין - האם התכוון כך או כך, ולנסות לקרוא את דבריו - פעם לפי אפשרות זו ופעם לפי האפשרות האחרת, ולחוש כאילו אנו שם...

### מה הוא חטאן של נשות שומרון? במה עמוס מאשים אותן?

בהמשך מטיח עמוס בנשות שומרון האשמה גלויה, והיא כבדת משקל. החטא הקשה שלהן הוא שחיתות חברתית ולשם הבלטה הוא מתואר על ידו גם במעשים: הַעֲשִׂקוֹת דָּלִים הַרְצָצוֹת אֲבִיּוֹנִים וְגַם בְּדִבּוּרִים: הָאֲמָרֹת לְאֲדֹנֵיהֶם: הַבִּיאָה וְנִשְׁתָּה! מִסְתַּבֵּר שֶׁהַפֶּשַׁע שֶׁל נָשׁוֹת הָעִילִית הַחֲבֵרֵתִית הוּא עוֹשֵׂק וְנִצּוֹל שֶׁל עֲנִיִּים, שֶׁל הַחֲלָשִׁים בַּחֲבֵרָה, שֶׁל מַחֲסוּרֵי הָאֲמֻצִּים, שֶׁל אֱלֹהֵי הַמִּצְוִיִּים בַּתַּחֲתִית הַסּוּלָם הַחֲבֵרֵתִית וְזִקְוִקִים יוֹתֵר מִכֹּל לַחֲמֵלָה אֲנוּשִׁית וְלִיד הַמוֹשָׁטָה לַעֲזָרָה. הַגְּבִירוֹת הָאֵלֶּה, לֹא רַק שֶׁלֹּא סִייעוּ לַחֲלָשִׁים, אֲלֵא קִיפְחוּ, דִּיכְאוּ, לַחֲצוּ וְרַמְסוּ! וְלֹא מִתּוֹאֲרָת אֵף לֹא טִיפֵת רַחֲמִים! וְלִשְׁמָה מֵהַ נִיצְלוּ אֶת הַחֲלָשִׁים? לֹא לְשֵׁם הַיִּשְׁרָדוֹת אוּ צוֹרֵךְ חִיוֹנֵי כִלְשָׁה, אֲלֵא פְשׁוּט כְּדֵי לַחֲיוֹת חַיִּי תַעֲנֻגוֹת, הוֹלָלוֹת, מוֹתָרוֹת וְתַפְנוּקִים<sup>3</sup>. נָשׁוֹת הַשִּׁכְבָּה הַגְּבוּהָה הַלֵּלוּ הֵן אֱלֹהֵי שְׁמוֹשְׁכוֹת בַּחוּטִים מֵאֲחֹרֵי הַקְּלָעִים, מַפְעִילוֹת אֶת בַּעֲלֵיהֶן וּמִדְּרַבְנוֹת אוֹתָם לַעֲשׂוֹק אֶת הָעֲנִיִּים<sup>4</sup>. אֲשַׁמְתֵּן מוֹדַגְשֵׁת בְּאֲמֻצְעוֹת שֶׁרִשְׁרֵת פְּעִלִים הַמִּיּוֹחֶסֶת לָהֶן, שְׁכוֹלֵם חוֹרְזִים זֶה לַזֶּה: הַעֲשִׂקוֹת, הַרְצָצוֹת, הָאֲמָרֹת. הַמִּצְוָה שֶׁל כָּל אַחַת מִנְשׁוֹת הַמַּעֲמָד הָעִלְיוֹן לִבְעֵלָה הִיא: הַבִּיאָה וְנִשְׁתָּה! מִשְׁפֵּט זֶה שֶׁהַנְּבִיא שָׁם בְּפִיהֶן שֶׁל הַנְּשִׁים הוּא מְקוּטֵעַ, וּבּוֹלֵט בּוֹ הַחֶסֶר שֶׁל הַמוֹשָׁאִים (מֵהַ תְּבִיאָה? מֵהַ נִשְׁתָּה?). נִרְאָה שֶׁבַּהֲשַׁמְטַת הַמוֹשָׁאִים מַעֲוֹצֶבֶת הַכוֹוֹנָה לַהֲמַחִישׁ אֶת קוֹצֵר רוּחָהּ שֶׁל הָאוֹמֶרֶת, שֶׁבְּגִלְלוֹ אֲמִירָתָהּ מְקוּטֵעֶת. לַמַּעֲשֵׂה, הַמִּילָה נִשְׁתָּה מִבְּטָאֵת רִצּוֹן לַעֲרוֹךְ מִשְׁתָּאוֹת וְלִשְׁכָּרָה (רִאֵה עֲמוֹס ו' 6: הַשְׁתִּיִּים בְּמִזְרְקֵי יוֹ), אֲוֹלָם בְּמִקּוֹמָנוּ נִרְאָה שֶׁהִיא גַם מִסְמֶלֶת אֶת הַהֲתַמְכָּרוֹת שֶׁל הַנְּשִׁים

<sup>3</sup> גם בישיעה ג' מופיעה נבואה המוקיעה את נשות העם (הפעם - נשות ציון) על חיי המותרות שלהן (התקשטות והתגנדרות - פס' 16-24) לצד עושיק עניים (פס' 14-15).

<sup>4</sup> מצב זה מזכיר לנו היטב את איזבל, שהפעילה את בעלה ומשלה מאחורי הקלעים. וראה גם הערה 8 במאמר זה.

הללו לתענוגות בכלל <sup>5</sup>. לאור תרבות השפע הבהמית המתוארת ראו אנו רוצה להציג את



הביטוי "חיים של פרה" כניגוד לביטוי "חיים של כלב"...

ראה את הקריקטורה הבאה המתייחסת בלעג לסמליות שב"פרה-אישה עשירה ומתענגת".

בשלחו בנשות שומרון את חיצו לשונו, ביקש הנביא להכפיש אותן באופן נוסף באמצעות הפועל וְנִשְׁתָּה בהקשרו: פועל זה עומד לצד פעלים המבטאים עושק ורציצה, ומשום כך

הוא ממחיש את חוסר העניינים הנעשקים את עושרם העניים



ואם נרשה לעצמנו ולפתח בעיני רוחנו את המפוטמות, מה

האכפתיות של הנשים למצוקתם של (דהיינו, למרות שהן יודעות שכדי להשיג נעשקים, הן שותות)<sup>6</sup>.

להפליג על כנפי הדמיון, להשלים פערים התמונה של הנשים האלה, ה"פרות" נראה??? אולי גבירות בעלות לוע הפעורה לבלוע, מלקקות שפתייהן בתאוה ללא שבעה ותובעות עוד ועוד משקאות ומטעמים שינעימו את חייהן? ואולי נראה אותן רובצות במיטה, בחיי בטלה, או עומדות בתנוחה מאיימת וצורחות על הבעל המפוחד: "הביאההה!"<sup>7</sup>...

אולי יהיו מורים שירצו להזמין את תלמידיהם לצייר קריקטורה בעיתון "חדשות שומרון" ובו הקריקטוריסט משתף פעולה עם המסר של עמוס, או אולי לועג לעמוס ומייצג את המעמד העליון.

להלן ציור של אריה אלזאיל [הביאה ונשתה, שנת תש"ן], הממחיש כיצד ראה הצייר בעיני רוחו את פְּרוֹת הַבָּשָׂן. בתמונה בולטת דמותה



<sup>5</sup> תוכחה ברורה על סגנון החיים ההולל והראוותני של המעמד לסבל העניים מצינו בעמוס ו' 4, 6: השִׁבְּיִים על-מִטּוֹת שֵׁן וְקָרַר מְרִבָּק... הַשְּׁתִּיִּים בְּמִזְרְקֵי יַיִן וְרֵאשִׁית שְׂמָנִים יִמְשְׁחוּ וְלֹא נִחְלוּ שֶׁל הַשִּׁכְבָּה הַגְּבוּוּהָ בַחֲבֵרָה רָאָה גַם בַּעֲמוֹס ג' 15: וְהִפִּיתִי בֵּית רַבִּים נְאֻם-ה'.

<sup>6</sup> גם בסיפורים אחרים בתנ"ך מתואר כי הגיבורים שותים ו/או חוסר אכפתיות: לאחר שיוסף הושלך לבור על-ידי אחיו, הם אחר מותה של איזבל שבוצע בהתאם לפקודתו (מלכים ב, ט' 30). <sup>7</sup> ואולי הסיימת של צורת הפועל הַבִּיאָה (במקום הַבָּא שמופיע צליל של צעקה וגערה של הנשים בבעליהן).

של אישה שמנה ובריאת בשר במיוחד. הנוכחות הרבה שתופסת אישה זו בציור מעניקה את התחושה שהיא חולשת על סביבתה, ובעיקר על הבעלים, שרק פניהם נראות והם מתוארים כדמויות זעירות מאוד יחסית אליה. הבעלים גם ממוקמים מתחתיה, ומשחקי הגובה שמשו ככלי ביד הצייר להמחשת הרעיון שהכוח הוא ביד הנשים, השולטות בבעליהן ביד רמה. האישה מחזיקה בידה כוס, והבעת פניה, כהבעת פני כל הדמויות בציור, מקרינה הנאה צרופה. בצד שמאל נראית גם דמות של אישה נוספת, שלצידה כוסות שתייה רבות, ופניה מזכירות פני פרה. באמצעות עיצובה באופן זה משלח האמן ביקורת נוקבת כנגד ההתבהמות האנושית של בני המעמד העליון בתקופתו של עמוס.

### האם מי שפוקד על אחרים לחטוא נחשב לחוטא!?

נשות המעמד העליון לא עשקו את העניים בעצמן, אלא דחפו את בעליהן לבצע את החמס. האם לא הבעלים בלבד, אלה שביצעו בפועל את הפשע הם האשמים הבלעדיים?! מדוע מייחס הנביא את העושק לנשים (העֲשָׂקוֹת דְלִים הַרְצֻוֹת אֲבִיּוֹנִים)?!

נביאנו מביע נחרצות האשמה חריפה כלפי הגבירות ההוללות, ובכך מביע את העיקרון החינוכי שהמשדל<sup>8</sup> או המצווה על אדם לפשוע הוא שותף מלא לפשע. הנשים הללו שפוקדות על הבעל לבצע את העוול החברתי ולנצל כל דל, רש ונזקק באומרן: הַבִּיאָה וְנִשְׁתָּה, הן שותפות מלאות לעבירה, ומשום כך הן תיענשנה בהמשך!<sup>9</sup>

גם החוק בישראל בימינו אימץ את העיקרון שהמשדל לחטא הוא שותף לפשע. בשנת 1977 יצרה ועדת חוקה חוק ומשפט של הכנסת את חוק העונשין<sup>10</sup>. לפיו, השולח את חברו לבצע את העבירה גם הוא אשם ושותף לעבירה, אף אם לא ביצע אותה בעצמו, והעונש יוטל גם עליו. כך לדוגמה, דודו טופז, שנעצר ב-2009, שלח אנשים (תמורת תשלום) לתקוף אנשי תקשורת בהם רצה לנקום, ואלה גרמו להם לחבלות קשות. כתב ההאשמה שלו מבוסס על חוק העונשין.

<sup>8</sup> ואולי כשאחאב שינה בדבריו לאיזבל את מה שארע בינו ובין נבות (השווה מלכים א, כ"א 2-3 לפסוק 6), הייתה מטרתו להביא את אשתו האכזרית לכעוס על זה האחרון מתוך מגמה שתשיג לו את הכרם המיוחל בדרך בלתי כשרה! אם כך הוא, הריהו כמשדל לחטא.

<sup>9</sup> ראה עמוס ד' 2-3.

<sup>10</sup> ראה חוק העונשין תשל"ז 1977: סימן ב' סעיפים 29-32. ומצ"ב הקישור המתאים:

[http://he.wikipedia.org/wiki/%D7%97%D7%95%D7%A7\\_%D7%94%D7%A2%D7%95%D7%A0%D7%A9%D7%99%D7%9F](http://he.wikipedia.org/wiki/%D7%97%D7%95%D7%A7_%D7%94%D7%A2%D7%95%D7%A0%D7%A9%D7%99%D7%9F)

יותר מאוחר, ב-16.8.2011, הואשמה גם הזמרת מרגלית צנעני בעבירה המתבססת על החוק הנ"ל. היא נחשדה בכך שפנתה לארגוני פשע במטרה לסחוט את האמרגן אטדגי באיומים ונמצאה אשמה.

### במה התבטא העושה שהתרחש בתקופתו של עמוס?

בכתב ההאשמה של נקט הנביא לשון כללית: הַעֲשֵׂקוּת דְלִים הַרְצָצוּת<sup>11</sup> אַבְיוֹנִים, ולא פירט התנהגות ספציפית שבה בא לידי ביטוי עושה הנדכאים. כנראה לא תיאר בפני הנשים במה התבטא הניצול והדיכוי כי הדבר היה ידוע להן. מנבואות אחרות של עמוס אנו נמצאים למדים עד כמה גדולים היו ממדי העושה ועד כמה הייתה החברה רקובה. העלית השלטת נקטה בפעולות נוסח<sup>12</sup>: רכישת עניים לעבדים בשל חוב מועט ביותר - לקנות בכסף דלים ואביון בעבור נעלים (עמוס ח' 6).

עושה משפטי - צררי צדיק לקחי כפר ואביונים בשער הטו (עמוס ה' 12). רמאות במסחר וגזל עניים - שמעו-זאת השאפים אביון ולשבית ענוי- (עניי-) ארץ. לאמר מתי יעבר החדש ונשבירה שבר והשבית ונפתחה-בר להקטין אפה ולהגדיל שקל ולעית מאזני מרמה (עמוס ח' 4-5).

### אישיותו של הנביא

בליבו של עמוס בער חוש הצדק, כדברי הכתוב בדברים ט"ז 20: צֶדֶק צֶדֶק תִּרְדֹּף. בתוך תוכו פנימה תססה רגישות עמוקה להתנהגות לקויה בתחום שבין אדם לחברו. מסירותו הטוטאלית לשליחותו הניעה אותו להפוך את כל אורח חייו מן הקצה אל הקצה: הוא נעקר ממולדתו יהודה<sup>13</sup>, ממשפחתו וממעמדו הנוח (אָשֶׁר-הָיָה בְּנִקְדִים)<sup>14</sup> ועבר אל ממלכת

<sup>11</sup> מהשורש רצ"ץ=שבר, לשון אלימה שמזכירה את הביטוי "לדרוך" על החלש" [איך זה קשור לר.צ.]. הפועל רצ"ץ מופיע במקרא פעמים נוספות לצד פועל מהשורש עש"ק. ראה לדוגמה דברים כ"ח 33; שמואל א, י"ב 3-4; הושע ה' 11.

<sup>12</sup> את התמונות שלצד עמוס ח' 4-5, ועמוס ח' 6 ציר אריה אלואיל.

<sup>13</sup> ראה עמוס א' 1.

<sup>14</sup> ראה עמוס א' 1. המילה נקד מתייחסת בתנ"ך רק לשתי דמויות - לעמוס ולמישע מלך מואב. על זה האחרון כתוב במלכים ב, ג' 4 כי הַשִּׁיב לְמֶלֶךְ-יִשְׂרָאֵל מֵאֶה-אֶלֶף כְּרִים וּמֵאֶה אֶלֶף אֵילִים צָמַר. מההקבלה נראה שעמוס לא היה רועה צאן פשוט, אלא בעל עדרים, איש אמיד.

ישראל שבה היה עליו לשאת את דברי התוכחה שלו אודות העיוותים הסוציאליים. למעשה, חלק ניכר מדברי התוכחה שלו לעם ישראל הם בעלי אופי חברתי.

עמוס, כשאר נביאי ישראל, היה אדם אמיץ. שוב ושוב, הוא העז לעמוד יחידי מול אנשי השכבה השלטת ולהיאבק כנגד העוול החברתי. אם תרצו – למען קיום שליחות האל, ואם תרצו- למען "האמת שלו", האמת שהוא חש כי ה' שם בליבו. אחד נגד כולם! הוא הגדיל לעשות, ולא רק שהוקיע את בני עמו על מעלליהם, אלא גם לעג להם בגלוי. ללא כל ספק עלולים היו לרדוף אותו ולבקש להעניש את אותו זר טורדני שהופיע לפתע בממלכת הצפון ובחוצפתו הריהו מכפיש אותם ומאיים עליהם.

### מהו עונשן של נשות שומרון (פס' 2-3)?

כדי להמחיש לנשים החוטאות כי עונשן קרב, מציין הנביא כי האל נשבע שהפורענות שלהן ממשמשת ובאה: **נְשֻׁבַע אֲדֹנָי ה' בְּקִדְשׁוֹ כִּי הִנֵּה יָמִים בָּאִים עֲלֵיכֶם (פס' 2).** העונש מתואר בשתי תמונות שונות:

א. תמונה מעולם הדיג – לכידת דגים והובלתם ליעדם (פס' 2).

ב. תמונה מעולם הצבא - כיבוש וגלות (פס' 3).

לפי התמונה מתחום הדיג שבפס' 2, לאחר שידוגו אותן, תינשאנה ותובלנה (וְנִשְׂא אֶתְכֶם) נשות שומרון (המדומות לדגים) בסלים קלועים שבהם נהגו לדוג את חיות המים (סלים אלה מכונים בפסוק בשני שמות: צָנוֹת, סִירוֹת דוֹגָה). דבר זה יקרה עד לאחרונה שבהן (וְאֶחָרֵיתְכֶן). דהיינו, לא יישאר להן שריד<sup>15</sup>.

התמונה מהתחום הצבאי, המתוארת בפס' 3, מציגה את תוצאות המצור על העיר שומרון: הפרצות (בקיעים) בחומת העיר הכבושה תהיינה כה רבות, עד שהנשים תוכלנה לצאת מהעיר כל אחת בפרץ שנגדה. כלומר, יהיו כל-כך הרבה פתחים, שהן לא תצטרכנה לחפש פתח יציאה: וּפְרָצִים תִּצְאָנָה אִשָּׁה נִגְדָה. סופן של הנשים שתושלכנה לגלות: וְהִשְׁלַכְתֶּנָּה הַהֲרָמוֹנָה (המילה הַרְמוֹנָה היא יחידאית ומשמעותה היום – בית לאחזקת נשים. ייתכן שבמקומנו היא מצביעה על שם מקום אליו יוגלו הגולים? לא ברור).

מכל הכתוב כאן יוצא שהעונש המתואר בשתי התמונות הוא חורבן וגלות.

### קשר של מידה כנגד מידה בין החטא של נשות שומרון לבין עונשן

קיים קשר של מידה כנגד מידה בין חטאן של גבירות שומרון לבין עונשן, והוא מתבטא במספר עניינים:

<sup>15</sup> מצויים גם פירושים אחרים לפסוק 2, ראו למשל: רש"י, בפירושו לפסוק; רד"ק, בפירושו לפסוק ועוד.

א. כשם שחטאן מבוטא באמצעות מילה מהשורש בו"א (**הַבִּיאָה** - פס' 1), כך מתואר גם עונשן בפועל מאותו שורש: **הִנֵּה יָמִים בָּאִים עֲלֵיכֶם** (פס' 2).

ב. הן שלטו בבעלן והיו אקטיביות (**הַעֲשִׂקוּת דְּלִים הַרְצָצוּת אֶבְיוֹנִים הַאֲמַרְתְּ לְאֲדֹנֵיהֶם הַבִּיאָה וְנִשְׁתָּה** - פס' 1), ולכן בעתיד ישלטו בהן והן תהיינה פאסיביות: **וְנִשְׂא אֶתְכֶם** (פס' 3); **וְהִשְׁלַכְתֶּנָּה הַהֲרַמוֹנָה** (פס' 3).

ג. חטאן מתואר באמצעות פועל אלים (**הַרְצָצוּת** - פס' 2), ומשום כך תהיינה "זוכות" במהלך העונש ליחס אלים: **וְנִשְׂא** (פס' 2); **וְהִשְׁלַכְתֶּנָּה** (פס' 3). הזיקה בין החטא לבין העונש, מידה כנגד מידה, נועדה להתריע בפני נשות המעמד העליון הללו כי הן תקבלנה בדיוק את העונש המגיע להן, ללא כל הקלות! יש דין ויש דיין!

## הדת הפנימית לעומת הדת החיצונית (ד' 4-5; ה' 21-24)

**מדוע לועג הנביא לעם בשל מנהגי פולחן? האין זה טוב וחיובי שהעם עובד את ה'?**

בקטעים הנידונים מביע הנביא את עמדתו של ה' בנוגע לדת הטקסית של העם. הוא מבקר את הפולחן בבית אל, את הקרבנות והטכסים הנערכים שם.

מדוע? ומה הקשר בין ביקורת זו לבין התנהגותן של נשות שומרון? ה' איננו רוצה בפולחן, אם הוא איננו מלווה בהתנהגות נאותה בין אדם לחברו. **המוסר עדיף בעיני ה' על הפולחן** (הפרימט המוסרי!) התנגדותו של ה' היא לא לעצם קיום הפולחן, אלא לכך שהעם רואה את הריטואל הפולחני כעיקר ואיננו מקיים את חוקי הצדק והמוסר. צבי אדר כותב: "הוא (עמוס) מעמיד זו נגד זו שתי דתות: את **הדת החיצונית** של הפולחן שאיננה מחייבת את האדם כלל, ואת **הדת הפנימית האמיתית**, המשנה את עשייתו ואת התכוונותו הנפשית"<sup>16</sup>. והאם בימינו איננו מכירים כמה אנשים חובשי כיפה שמקפידים לקיים את טקסי הדת על הלכתם, אולם חוטאים בקלקלה מוסרית?!

שמאל הנביא הביע רעיון דומה לזה של עמוס, כשהאשים את שאול על הפרת צו ה' (בדבר השמדת כל העמלקים ואי לקיחת רכוש משלל המלחמה):

**הֲחָפֵץ לָהּ בְּעֵלוֹת וּזְבָחִים**

**כְּשָׁמַע בְּקוֹל ה'?**

**הִנֵּה שָׁמַע מְזַבַּח טוֹב**

**לְהַקְשִׁיב מַחְלָב אֵילִים** (שמואל א, ט"ו 22).

<sup>16</sup> אדר, עמ' 115.



כעמוס, שמואל הביע את הרעיון שהקרבת אינו המעשה הדתי העליון, אולם, עמוס הולך רחוק יותר ממנו: בעוד ששמואל דרש את עליונות הציות לדבר ה' על פני הקרבנות, הדגיש עמוס את עליונות המוסר על הפולחן! הוא מוכיח את הפשע החברתי המתלווה לפולחן, ותפיסה ערכית זו אימצו גם נביאי ישראל אחריו!

למעשה, עמוס התריס כנגד דעות מקובלות והיה מהפכן! הוא ניסה לשנות את הגישה המוסכמת על בני העם, שראו בפולחן ובטקס הדתי את מילוי רצון אלוהים וכן אמצעי לכפרה על חטאים<sup>17</sup>. עמוס מעוניין להדגיש, שהקרבנות כשלעצמם אינם מכפרים על חטאים מוסריים-חברתיים.

נענין בשני קטעים שממוקמים אמנם בפרקים שונים בספר עמוס, אולם עוסקים באותו נושא: בשניהם כאחד מביע הנביא את ההשקפה אודות פחיתות ערכו של הפולחן לעומת המעשים המוסריים, שרק להם שמור ערך עליון!

#### **פרק ד' פס' 4-5**

כדרכו, פותח הנביא את דבריו בלשון מטעה<sup>18</sup>: **בְּאֵלֵינוּ בְּיַתְּ-אֱלֹהֵינוּ וּפְשָׁעֵנוּ**. השומעים ודאי ציפו שלאחר המילים **בְּאֵלֵינוּ בְּיַתְּ-אֱלֹהֵינוּ** תופיע מילה שמשמעותה: "זבחו", והפתעו מההמשך הלא צפוי של דבריו, שלפיו הוא מזמין אותם לבקר במקומות הפולחן כדי לפשוע, כדי לקיים התנהגות פסולה!<sup>19</sup> רק אחרי ששמעו את המילה **וּפְשָׁעֵנוּ** הבינו את האופי האירוני של דבריו! בהמשך הוא חוזר על אותו פועל כדי להבליט את תפיסתו שהתנהגותם נתפסת כחטא: **הֲרָבוּ לְפָשַׁעַ (פס' 4)**<sup>20</sup>.

למעשה, מדברי הנבואה שבקטע זה לא יכול היה קהל המאזינים להבין באופן ברור מדוע הפעולות שפירט הנביא הן פשעים. הסיבה לכך כתובה במפורש רק בקטע הבא (ה' 21-24).

<sup>17</sup> השווה לשטרי המחילה מעוונות (אינדולגנציה) שנמכרו על-ידי הכנסייה הקתולית לאנשים בימי הביניים והבטיחו מחילה מחטאים שונים. תפיסה כזו, שלפיה יש דרכים לכפר על חטאים, היא מסוכנת שכן היא מביאה להתגברות הפשיעה. ואכן, בימי הביניים אנשים רבים חטאו מתוך אמונה שכל חטאיהם ייסלחו ברגע שהם יקנו את שטר המחילה. ראה בקישור:

[http://he.wikipedia.org/wiki/%D7%A9%D7%98%D7%A8\\_%D7%9E%D7%97%D7%99%D7%9C%D7%94](http://he.wikipedia.org/wiki/%D7%A9%D7%98%D7%A8_%D7%9E%D7%97%D7%99%D7%9C%D7%94)

<sup>18</sup> ראה בעמ' 2 במאמר זה.

<sup>19</sup> לפי פירוש אחר, מצביע הפועל **וּפְשָׁעֵנוּ** בפסוקנו על החטאים המוסריים שלהם, כאילו אמר להם הנביא באמצעותו: בואו לפולחן בבית אל, ואז תוכלו כבר לפשוע כאוות נפשכם, כי אתם הרי מאמינים שהפולחן יכפר על כל פשעיכם!

<sup>20</sup> עמוס מבליט את הסתייגותו מבני העם בכך שהוא מצייין כי הם **אוהבים** לפשוע: **כִּי כֵן אֶהְבֶּתֶם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל (פס' 5)**. לעיתים קרובות אנו שומעים באמצעי התקשורת על פושעים שמתייסרים על מעלליהם, אולם חשבו על כאלה שפשט אוהבים ומתענגים על כל פגיעה בזולת, על כל עושק, על כל ניצול ודיכוי של החלשים מהם! סדיזם טהור! דרגה עצומה ומבעיתה של פשע! אולם אפשר שהמילים **כִּי כֵן אֶהְבֶּתֶם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל (פס' 5)** אינן מתייחסות לחטאיהם בלבד, אלא לעובדה שהם אוהבים מצד אחד להקריב קורבנות, ומצד שני, לבצע עוול וחמס (וּפְשָׁעֵנוּ, הֲרָבוּ לְפָשַׁעַ – פס' 4). **הם** אוהבים זאת, אך ה' לא!

אולם, נראה לי שהנביא ניווט את מאזיניו/קוראיו להבין מדוע התנהגותם אינה רצויה בעיני ה' באמצעות שילוב מילה מנחה מהשורש בו"א במקומות מתאימים בנאום. העושק, המבטא את הקלקלה המוסרית של העם, מתואר באמצעות הפועל הַבְּיָאָה (פס' 1). מילים מאותו שורש מבטאות גם את הסתייגותו של האל מהפולחן, כשהנביא מזמין את בני העם בסרקאזם לבוא ולקיים את הפולחן: בְּאוּ, הַבְּיָאוּ (פס' 4)! כך טווה הנביא קשר של סיבה ותוצאה בין החטא המוסרי של העם (פס' 1) לבין הסתייגותו של האל מהריטואלים הפולחניים שלהם (פס' 4).

### איך מעביר הנביא את המסר המהפכני על הפולחן הפסול?

בבקשו להנחיל לבני ישראל את התובנה שקרבנותיהם אינם רצויים בעיני ה' <sup>21</sup>, מרבה הנביא להשתמש באמצעים ספרותיים שיש בהם כדי להמחיש את מסריו:  
א. אִירוּנִיהַ - לא רק המשפט בו פתח ושצינו לעיל הוא בעל אופי אירוני <sup>22</sup>, אלא כל דבריו בקטע נאמרים בציניות.

ב. שרשרת פעלים - בלשון ציווי המהולה בלעג מר מפנה עמוס לבני העם הזמנה צינית להמשיך את הפולחן במקדשים באמצעות שורת פעלים: בְּאוּ, וּפְשָׁעוּ, הִרְבּוּ לְפָשַׁעַ, וְהִבְיָאוּ (פס' 4). וְקָרְאוּ, הִשְׁמִיעוּ (פס' 5). שרשרת הפעלים ארוכה זו, המתייחסת להתנהגותם הפולחנית, משרתת את כוונתו לשים ללעג את הלהיטות שלהם לקיים בשלמות ובקפדנות את הפעילות הפולחנית באמצעות הקרבת קרבנות לה', קרבנות שאינם לרצון לו בשל התנהגותם המוסרית!

ג. פִּירוּט - הנביא מונה סוגים שונים של קרבנות: זְבָחֵיכֶם, מַעֲשֵׂרְתֵיכֶם (פס' 4), תֹּדָה, נְדָבוֹת (פס' 5). הפירוט נועד להבליט את הקפדתם בריטואלים הפולחניים, שה' אינו חפץ בה בגלל החטאים שבין אדם לחברו שהם מבצעים.

ד. חזרה על כינויי שייכות (כֶּם) - לחלק מהקרבנות הדביק הנביא כינויי שייכות של גוף שני רבים: זְבָחֵיכֶם, מַעֲשֵׂרְתֵיכֶם (פס' 4). בדרך זו נוצר הרושם שכאילו אומר הוא לעם: הקרבנות הם שלכם ואינם שלי! אינני רוצה בהם!

### איך משכנעים ציבור להשקפה הפוכה מזו שהם מורגלים בה? עמוס ה' 21-24

<sup>21</sup> כמובן, לא בכלל, אלא בשל מעשי החמס והעושק שלהם!

<sup>22</sup> בדומה לקריאה האירונית של אליהו לנביאי הבעל במלכים א, י"ח 27: קָרְאוּ בְקוֹל-גְּדוֹל.

גם בנבואה זו מביע עמוס את טענתו שטקסי הפולחן הינם חסרי ערך אם אינם מלווים בצדק ובמוסר חברתי.

מכיוון שבני העם בדורו האמינו כי המעשה הפולחני הוא חזות הכל וכי האל מעוניין בפולחן ראוותני, מנסה הנביא לשכנע אותם כי לא כך הוא. איך הוא מבקש להשפיע על העם ולהעביר את מסריו הזרים להם כל כך? גם כאן עמוס נוקט במגוון אמצעים שמשרתים אותו בבקשו להמחיש לעם כי עיקר רצונו של ה' איננו בפולחן, אלא בקיום אורח חיים התואם את ערכי המוסר:

א. חזרה על ביטויי סלידה- עמוס מטיח בבני העם שורה של ביטויים המביעים את הסתייגותו וסלידתו של ה' מהפולחן: שָׁנְאֹתִי, מְאֹסָתִי וְלֹא אֶרְיֵחַ (פס' 21), לֹא אֶרְצֶה, לֹא אֶבִּיט (פס' 23), הִסֵּר מֵעָלַי, לֹא אֲשָׁמַע (פס' 23).

ב. חזרה על סיומת המצביעה על גוף שני (כֶּם/ךָ)- הנביא שילב סיומת זו בשורת ביטויי הריטואל הפולחני המתוארים בקטע, מתוך כוונה להציג את תפיסתו של ה': החגים, העצרות, העולות והמנחות הם שלכם ולא שלי (חֲגִיכֶם, עֲצֹרֹתֵיכֶם) (פס' 21). וּמִנְחֹתֵיכֶם שְׁלָם מְרִיאֵיכֶם (פס' 22), הַמִּזְבֵּחַ שְׂרִיב, וְזִמְרַת נְבִלִיךָ (פס' 23).

ג. האנשה – ברוב הביטויים שנזכרים בסעיף א (פרט למילים הִסֵּר מֵעָלַי בפס' 23) יש האנשה של האל, שמבחינה פסיכולוגית כוחה עז בהעברת המסר של תחושת התיעוב שחש האל כלפי פעולותיהם הטקסיות.

ד. פירוט - עמוס מציג רשימה ארוכה של ריטואלים דתיים שהאל דוחה, כדי להמחיש עד כמה כל הפעילות הפולחנית הענפה שלהם פסולה בעיניו ושנואה עליו: חֲגִיכֶם, עֲצֹרֹתֵיכֶם (פס' 21). עולות, ומנחותיכם שלם מריאיכם (פס' 22), הַמִּזְבֵּחַ שְׂרִיב, וְזִמְרַת נְבִלִיךָ (פס' 23).

ה. דימוי ותקבולת – כשבא הנביא לתאר את האידיאל הנבואי שלו, את הצדק המיוחל שאותו דורש ה' מבני האנוש, מתרומם סגנונו לתקבולת שירית נרגשת:

**וַיְגַל כְּמִים מִשְׁפָּט**

**וַיְצַדֵּקָה כְּנַחַל אֵיתָן** (פס' 24).

בתקבולת נרדפת וכיאסטית, שבה הוא מעמיד את הדימוי של מים כמקביל לדימוי של נחל איתן ואת המשפט מול הצדקה, הוא מבטא את כמיהתו שהצדק ישטוף ויזרום<sup>23</sup> כנחל איתן, שמימיו זורמים כל השנה.

<sup>23</sup> יש הטוענים כי השורש של הפועל יגל הוא גל"ל, דהיינו, ישטוף ויזרום בעוז (כמו גלי הים), ואחרים טוענים כי הוא בא מן השורש גל"ה: יתגלה, ייחשף.

מה עושה את הפסוק הזה לעוצמתי כל כך?

נראה שהנביא ביקש להביע באמצעות דימוי זה את הרעיונות הבאים:

1. שפע – המשפט והצדקה יזרמו בשפע, כמימיו של נחל איתן ששופעים תמיד, שזורמים בחזקה.

2. רציפות והתמדה – המשפט והצדקה יזרמו ללא הפסק, כאותו נחל שמושך מים בכל ימות השנה ואיננו מכזיב. הם יהיו יסוד יציב, קיים ובלתי חולף בחיי החברה. באמצעות משפט זה, מכון עמוס את מאזיניו לתובנה שלפולחן יש משמעות משנית בלבד, והוא חסר ערך בלא משפט וצדקה.

### עמוס יוצא כנגד התורה!?!?

כדי לתת יתר תוקף להתנגדותו לערך הרב שמייחסים בני העם לפולחן, פונה אליהם עמוס בשאלה רטורית: הַזְבָּחִים וּמִנְחָה הַגִּשְׁתֶּם-לִי בַמִּדְבָר אַרְבָּעִים שָׁנָה בֵּית יִשְׂרָאֵל?! (פס' 25). התשובה המובנת מאליה לשאלה רטורית הזו היא שלילית: בני ישראל לא הקריבו קרבנות לה' בתקופת הנדודים במדבר, ומכאן ברורה חשיבותם הפחותה של הקרבנות, והפולחן בכלל, בעיני ה'.

קביעה זו מעוררת קושי: איך יכול הנביא לטעון כך, שהרי ידוע מסיפורי התורה שבני-ישראל הגישו לה' זבחים בתקופת המדבר!?! מסורת דומה משתקפת גם בדברי ירמיהו: כִּי לֹא-דִבַּרְתִּי אֶת-אֲבוֹתֵיכֶם וְלֹא צִוִּיתִים בְּיוֹם הוֹצִיא (הוֹצִיאִי) אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם עַל-דִּבְרֵי עוֹלָה וְזָבַח (ז' 22).

### האם ירמיהו ועמוס אומרים אותו דבר?

עמוס מדבר על זבחים ומנחה וירמיהו על עולה וזבח;

עמוס מדבר על 40 שנה במדבר וירמיהו על יום הוציאי אתכם מארץ מצרים;

עמוס מדבר על הקרבת קרבנות בפועל וירמיהו על ציווי אלוהי על קרבנות.

מי מהם נוגד יותר את המסופר בתורה?

אמנם ניתן ללמוד מ שמות כ"ד 4-8 וכן במדבר ז' 2 – 3 ואילך, כי בני ישראל הקריבו במדבר. אולם לא היה זה מעשה שבשגרה, אלא רק בהזדמנויות נדירות וחגיגות ביותר – בסוף מעמד הר סיני ועם סיום בניית המשכן. לכן ניתן להבין את דברי עמוס. אולם ירמיהו סותר ממש את כל ספר ויקרא כמעט המלא וגדוש בציוויים על עולה וזבח.

יש המסבירים את ירמיהו כמכוון למעמד הר סיני ולעשרת הדברות – היום בו הופכים בני ישראל מקבוצת עבדים לעם המקבל עול תורה. בעשרת הדברות אין ציווי על עולה וזבח.

דרך אחרת היא להבין כי הנביאים בנועזותם שינו מהתורה. בעוד שבתורה אין עדיפות של המוסר על הפולחן, שני תחומי מצוות אלה מוצגים כשווי ערך, הנביאים הפרו איזון זה. מתוך הכרה כי קל יותר לשמר את הטכס ולהביא קרבן וקשה יותר לקיים מצוות שבין אדם לחברו, הם היטו את הכף לטובת המוסר. המציאות שינתה אפוא, את דבר האלוהים והוא נמסר עתה בפי הנביאים בשונה מהתורה. או בלשון חילונית יותר – מנהיגים רוחניים של תקופה אחת שינו מההשקפה של קודמיהם לאור נסיבות שתבעו שינוי זה.

אפשרות אחרת להבין את דברי עמוס וירמיהו היא קיומה של מסורת לפיה לא הקריבו בני ישראל קרבנות בתקופת המדבר<sup>24</sup>. אחרת לא היה הנביא משיג את התשובה בה חפץ. לסיכום, תורתו של עמוס (ונביאי ישראל בכלל) חלחלה לדורות הבאים, וברוח תפיסתם שהערך העליון הוא יחסי אנוש תקינים והתנהגות מוסרית, קבעו חז"ל: "עברות שבין אדם למקום - יום הכיפורים מכפר. עברות שבין אדם לחברו - אין יום הכיפורים מכפר, עד שירצה את חברו"<sup>25</sup>.

## שורת פגעים שהביא ה' על בני ישראל ותגובת העם (ד' 6-11)

### כיצד מטעה הנביא את העם בתחילת היחידה הנבואית?

מיד לאחר שהנביא קורא באירוניה ובלעג לבני העם לבוא למקדשים ולהביא לאל קרבנות שונים [פס' 4-5, וראה בעיקר: **וְהִבִּיאֻּ לְבַקֵּר זְבַחֲיִכֶם לְשִׁלֵּשֶׁת יָמִים מִעֲשֶׂרְתֵּיכֶם** (פס' 4)], הוא פונה אליהם במילים הבאות: **וְגַם-אֲנִי נָתַתִּי לָכֶם נְקִיּוֹן שְׁנַיִם בְּכָל-עֲרִיכֶם וְחֹסֶר לֶחֶם בְּכָל מְקוֹמֵיכֶם וְלֹא-שִׁבְתֶּם עַד־יָאֵם-ה'** (פס' 6).

המילים **וְגַם-אֲנִי** מצביעות על עשייה כנגד עשייה: כנגד מעשיכם – גם אני עושה מעשה. כוונתו של הנביא היא, כמובן, לפורענויות מעם האל, בשל התנהגותם המגונה. אולם, נראה לי שעמוס נוקט בניסוח מטעה כדי להוליך את שומעיו שולל. מדבריו הראשונים משתמע כביכול המסר הבא: אתם חושבים שמכיוון שאתם מביאים ונותנים לי (**וְהִבִּיאֻּ - פס' 4**), גם אני אמור להביא ולתת לכם תמורה, כגמול על מעשיכם. ואכן: **וְגַם-אֲנִי נָתַתִּי לָכֶם נְקִיּוֹן שְׁנַיִם בְּכָל-עֲרִיכֶם**. הביטוי **נְקִיּוֹן שְׁנַיִם** עושה רושם חיובי, וכנראה עמוס התכוון שבני העם יבינו ממנו במשמע ראשון שאולי בעצם כן זכו לשכר על הקרבת הקרבנות, דבר שתואם את נורמת החשיבה שלהם. והנה הנביא ממשיך בתיאור של מה ש"נתן" האל ואומר: **וְחֹסֶר לֶחֶם בְּכָל**

<sup>24</sup> סקירה רחבה על פירושים אחרים יש אצל וייס, בביאורו לפסוק.

<sup>25</sup> המשנה האחרונה שבמסכת יומא (ח, ט).

**מְקוֹמֵיכֶם.** רק כאן נוכחים השומעים להפתעתם לדעת כי הנביא מתכוון לאסון נורא של רעב, שכן פה כבר מתבאר הדימוי היחידאי **נְקִיּוֹן שְׁנֵיִם** על פי מקבילתו **וְחֶסֶר לֶחֶם** (כשאינ מה ללעוס ולאכול, השיניים נשארות נקיות). כשבני העם כבר מבינים שלפניהם תיאור אסונות ולא דבר הפוך, יכול עמוס לנטוש את האמירה: **וְגַם-אֲנִי נִתְתִּי לָכֶם** (פס' 6), ולעבור לאמירה המנוגדת לה, הישירה והברורה: **וְגַם אֲנֹכִי מִנְעַתִּי מִכֶּם** (פס' 7), שמתאימה גם לפגע הנידון וגם לכל הכתוב בהמשך היחידה.

### מה הייתה מטרתו של ה' בהבאת סדרת הפגעים על עמו והאם המטרה הושגה?

ביחידה זו (פס' 6-11) מתאר הנביא סדרה של אסונות שהביא ה' על עמו בעבר, והם: רעב (פס' 6), בצורת (פס' 7-8), מחלות של היבול – שידפון וירקון (פס' 9), ארבה (פס' 9), דבר (פס' 10), מלחמה (פס' 10), רעש<sup>26</sup> (פס' 11)<sup>27</sup>.

למעשה, הנבואה מחולקת לחמישה בתים, כשבסיומו של כל אחד מהם מופיע הפזמון: **וְלֹא-שִׁבְתֶּם עֲדֵי נְאֻם-ה'**, ש"חוזר באזני השומעים כהלמות פטיש"<sup>28</sup>. מסתבר שאלוהים הביא את הפגעים על העם כדי לנסות להשיבו אליו. שוב ושוב נתן הקדוש-ברך-הוא לישראל פתח לחזרה למוטב, אולם העם "לא שמע בקולה החוזר ונשנה, ההולך וחזק, של קריאת ה' לתשובה"<sup>29</sup>.

### איך מתקשרת היחידה הנבואית לשתי היחידות הקודמות, ואילו מסרים מתחדדים באמצעות ההבחנה בקשרים הללו?

הנבואה המתארת את סדרת האסונות (פס' 6-11) ארוגה במסכת הפרק כהמשך ליחידות הקודמות לה, וכדי להבין בצורה מלאה את שביקש הנביא להבליט בדבריו, יש להתייחס להקשר הכולל.

אף שהעם הקפיד לשמור על חוקי הפולחן המתוארים ביחידה הקודמת (פס' 4-5), הוא נענש בסדרה של פגעים (פס' 6-11), דבר שמבליט את שביקש הנביא למסור קודם לכן, כי הזבחים והקרבנות שבני העם מעלים לה' אינם רצויים בעיניו בשל התנהגותם הבלתי מוסרית.

<sup>26</sup> לרעש האדמה שארע בימי עמוס ראה: עמוס א' 1.

<sup>27</sup> יש הטוענים כי המילים **הַפְּכֵתִי בְּכֶם כְּמִהַפְּכֵת אֱלֹהִים אֶת-סֹדֶם וְאֶת-עַמּוֹרָה** (פס' 10) מצביעות על מלחמה ולא על רעידת אדמה. אחרים טוענים כי הן מתייחסות לחורבן ישראל, ואינן נמנות על המכות שאירעו בעבר.

<sup>28</sup> בובר, עמ' 100.

<sup>29</sup> וייס, בפירושו לפס' 11.

ודבר נוסף, בפתיחת תיאור האסונות מציין הנביא מכות של **רעב וצמא**, ומציג אסונות אלה בהרחבה יתרה. ואין זה מקרה, שכן לפי היחידה הראשונה, מתענגות **פְּרוֹת הַבָּשָׁן** בהווה על השפע – אוכלות ומשמינות, שותות וסובאות (**הַבִּיאָה וְנִשְׂתָה** – פס' 1). טיבם של בני אדם הוא שהם מרוכזים בחיי השעה, במתרחש "כאן ועכשיו". מכיוון שבשעה זו בני המעמד העליון אוכלים לשובע ושותים לרוויה, מעוניין הנביא להזכיר להם שלא תמיד היה מצבם כה טוב. למעשה, באמצעות הצגת **כָּל** הפגעים כולם, מבקש עמוס להחדיר בהם את התובנה שאין להסתכל על המציאות במבט נקודתי אלא כולל. יש להתבונן על המתרחש מתוך פרספקטיבה רחבה, ממבט על, ורק ממנו יש להסיק את המסקנות המתאימות.

### **מהן המסקנות המשתמעות מן המבט הכולל על המציאות שמציג הנביא באמצעות תיאור שורת הפגעים?**

באמצעות הצגת תהפוכות ההיסטוריה והאסונות החוזרים ונשנים שאירעו לבני העם בעבר, מזמין הנביא את שומעיו לחבר "אחד ועוד אחד" (בעצם, לחבר "אחד ועוד אחד" שבע פעמים, שכן עמוס מתאר שבעה אסונות), ובדרך זו להגיע למסקנות הבאות:

**א.** באמצעות הפגעים, ביקש הקדוש-ברוך-הוא לשים מעין תמרור אזהרה מול עיניהם של בני עמו, "לאותת" להם כי יש דין ויש דיין וכי שומה עליהם לשוב אליו.

**ב.** פירוט העונשים התכופים שניחתו על עם ישראל לצד אטימותו של העם שלא השכיל לשוב אל ה', נועד להמחיש כי הניסיון החוזר ונשנה לעורר את העם מקהות חושיו נכשל. יוצא מזה שהעם הגדיש את הסאה ועונוו שלם.

**ג.** כאמור, המכות שהנחית האל על עם ישראל הן שבע במספר. השימוש במספר השלמות נועד לסמל ש"ניסיונותיו של ה' להשיב את עמו אינם חסרים עוד מאומה, הם נשלמו"<sup>30</sup>.

שערי התשובה, שהיו שוב ושוב פתוחים, לא יישארו פתוחים לעד. רגע האמת מגיע והאסון ממשמש ובא!

### **היציאה לגלות המשמימה (ה' 26-27)**

**כיצד מתואר עונשו של העם? מדוע לא נקב הנביא במקום אליו יוגלו בני-ישראל?!**

<sup>30</sup> וייס, בפירושו לפס' 11.

גורלו של העם נחרץ: הוא ייעקר מארצו ויצא לגלות<sup>31</sup> (ה' 27). אנו יודעים שנבואתו של עמוס התקיימה ועם ישראל אכן גלה לאשור<sup>32</sup>. אולם, עמוס אינו נוקב במקום הגלות: **וְהַגְלִיתִי אֶתְכֶם מִהַלְאָה לְדַמְשֶׁק** (ה' 27). במילים **מִהַלְאָה לְדַמְשֶׁק** מתכוון הוא שהגלות המאיימת נמצאת **מֵעֵבֶר לְדַמְשֶׁק** (בירת ארם), מעבר לממלכת ארם, הרחק מגבולות ישראל<sup>33</sup>. נראה שהוא מביע איום מעורפל ואינו מפרש את היעד במטרה להותיר את העם במתח ולהחדיר בלב פחד ואימה, שכן הלא-ידוע מפחיד מכל<sup>34</sup>!

לגלות ייקחו בני העם את אליליהם שעשו להם: **וּנְשֵׂאתֶם אֶת סְכוֹת מַלְכְּכֶם וְאֶת כִּיּוֹן צְלָמֵיכֶם כּוֹכַב אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר עֲשִׂיתֶם לָכֶם** (פס' 26)<sup>35</sup>. כאן עם ישראל מואשם בעבודת אלילים, אולם כדרך אגב, בהקשר לאופן שבו יצאו לגלות, כשהם נושאים עליהם את אליליהם<sup>36</sup> שלא היה בכוחם להושיע אותם ולמנוע את הפורענות. בשום מקום אחר בספר לא מתייחס הנביא לעבודת אלילים. עיקר תוכחתו היא חברתית-מוסרית, וזו עוברת כחוט השני בפרקים השונים של ספרו.

פסוקים 26-27, המתארים את עונש הגלות<sup>37</sup>, מהווים אקורד אחרון המסיים את הנבואה שבפרק ה', אקורד רב עוצמה ובעל צלילים המעוררים כאב!

## מדוע חרבה ממלכת ישראל ותושביה יצאו לגלות? מה בין גרסת עמוס לבין גרסת ספר מלכים?

ניכר הבדל עקרוני בין התפיסה של עמוס את הסיבה לחורבן שומרון ויציאת תושביה לגלות, לבין התפיסה הבאה לידי ביטוי בספר מלכים.

<sup>31</sup> עונש זה חוזר בנבואותיו של עמוס: ה' 5; ו' 7; ז' 11, 17; ט' 4, 9. וכנראה הנביא חזר על העונש הקשה פעמים כה רבות כדי לשכנע את העם להיטיב את מעלליהם, פן תתרחש הפורענות!  
<sup>32</sup> ראה מלכים ב, י"ז 6, 23.

<sup>33</sup> בימי עמוס הרחיב ירבעם בן יואש את גבולות ישראל עד לב "ארם דמשק" (מלכים ב, י"ד 25, 28), ולכן דמשק הייתה כלולה בממלכת ישראל. אם מדובר בגלות, אז מחוץ לגבולות המולדת פירוש: **מִהַלְאָה לְדַמְשֶׁק** (עמוס ה' 27), כשדמשק הבירה מייצגת את ארם. בני ישראל ילכו באותו כיוון שהלכו קודם, אך הפעם לא כמנצחים אלא כגולים.

ומצ"ב קישור למפה המתארת את גבולות ישראל בימי ירבעם השני:  
<http://mikranet.cet.ac.il/pages/item.asp?item=12852>

<sup>34</sup> ויש הטוענים כי לא נקב ביעד הגלות (אשור) כי לא ידע מהו.

<sup>35</sup> שלושת האלים הנזכרים (**סְכוֹת, כִּיּוֹן וּכּוֹכַב**) הם אלים אשוריים.

<sup>36</sup> לאיום של יציאת אלילים לגולה ראה גם בירמיה מ"ח 7: **וַיֵּצֵא כְּמִישׁ (כְּמוֹשׁ) בְּגוֹלָה**.

<sup>37</sup> התמונה שבעמוד זה, המתוארת את יציאת עם ישראל לגלות, צוירה בידי אריה אלואיל.



לפי מלכים ב, י"ז 7-23, הסיבה לחורבן ממלכת הצפון והגלות לאשור היא דתית בלבד! מחברו של הפרק מפרט בהרחבה את מנהגים של עובדי האלילים שאמצו בני העם ואת חטאי העבודה הזרה שלהם. חטאים אלה הם שעוררו את חרונו של האל עד שהחליט להביא עליהם את הפורענות הקשה. לעומת זאת, עמוס מנמק את חורבן שומרון והגלות בשחיתות חברתית-מוסרית של החברה בימיו. כאמור, בפסוק אחד בלבד (ה' 26) הזכיר גם שעבדו עבודת אלילים, אך לא תלה בעבודה הזרה את האסון שפקד אותם. עמוס מסתובב בשומרון, רואה את העוולות החברתיות ומזהיר כי הם יהיו סיבת החורבן הצפוי. בעל ספר מלכים פונה אל בני יהודה הגולים שהסכנה הרובצת לפתחם היא נהייה אחר אלי בבל ומקדשיה המפוארים. לכן הוא מדגיש את חטא האלילות כגורם המרכזי לחורבן. ושוב, כבמקרים רבים אחרים, אנו רואים שמתוך התנ"ך עולים קולות שונים, ושומה עלינו להוסיף את הכתובים הנידונים לשורת הטקסטים בהם אנו נתקלים בתופעה מרתקת ומעניינת זו.

## העשרה: -

**כיצד זה הפך דימוי קולינרי לסמל של תופעה דומה בדורנו ובזמנים שונים אחרים, ומהם ביטוייו?**

לא רק עמוס מתאר את הניצול של המעמד העליון את המון העם כצורך יצרי להזנת הגוף. נראה לי שיש לשים לב לכך שבכל הזמנים חיברו בני אדם **ביטויים מילוליים או חזותיים המתארים את התאוה לעושר ולתענוגות במונחים קולינריים**, כצמא לשתיה או כרעב למזון. ואין להתפלא על כך: הן אכילה ושתיה והן הרצון של השכבה הגבוהה לנצל את השכבה הנמוכה נובעים מחסר, אם פיזיולוגי ואם נפשי, וכן מתשוקה למלאו. בשני המקרים, מילוי החסר מתבצע באמצעות ריקון של משאב אחר, בין אם זה מזון ושתיה ובין אם זה המעות המועטות של החלשים בחברה. בכל מקרה, תיאור מעשי העוול החברתי במונחים של אכילה/שתיה מבליט את האופי היצרי והחייטי של התנהגות פסולה זו.

להלן דוגמאות לאמרות המבטאות מטפורה ברוח זו:

קהלת ה' 9: **אהב כסף לא-ישבע כסף.**

תומס פלר: "העושר מגדיל ולא משביע את התיאבון".

ארתור שופנהאור: "משול העושר למי הים – ככל שאדם מרבה לשתותם, כן יגבר

**צימאונו**".

אלמוני: "החיים הם משתה והמסכנים גוועים ברעב".

גם ג'ורג' אורול, בספרו **"חווית הכבשים"**, משתמש במוטיב של דימוי האכילה והשתייה לתיאור עושק. הספר כולו הוא משל פוליטי נפלא המבקר את ההתנהגות של צמרת השלטון ברוסיה הקומוניסטית ואת הרודנות בכלל. במשל זה תושבי ברית המועצות מדומים לחיות שונות, בעוד שמנהיגיה הם חזירים. במספר מקומות בספר מתאר המחבר את הניצול האכזרי של המנהיגים/החזירים העריצים את המון העם/שאר החיות במונחים קולינריים. החזירים דאגו לעצמם, לקחו מזון ושתייה בשפע, אכלו לשובע ושתו לרוויה - על חשבון החיות האחרות, אם בדרך של גזל ואם באמצעות קביעת זכויות עודפות לטובת רווחתם האישית. באותו זמן, שאר החיות נאלצו להסתפק במזון מצומצם ולסבול מרעב מחפיר. והרי ציטוטים נבחרים מהמשל: **"סוד היעלמו של החלב נתגלה חיש מהר. הוא עורב כל יום בבילום של החזירים. ביכורי התפוחים החלו להבשיל, והדשא במטע היה מלא פירות שהשירה הרוח. בעלי החיים הניחו, כדבר המובן מאליו, שבכל אלה יחלקו כולם שווה בשווה; ואולם יום אחד יצאה הפקודה, שכל הפירות הנשורים ייאספו ויובאו לחדר הכלים לשימושם של החזירים"**<sup>38</sup>. **"שוב קוצצו כל המנות, חוץ ממנות החזירים"**<sup>39</sup>. **"החזירים...תאבונם טוב תמיד"**<sup>40</sup>.

גם בשיר **"יהלומים לנצח"**, מתאר רמי פורטיס במטאפורה של אכילה ושתייה את אורח החיים הראוותני של העשירים שרוכשים את ההון שלהם על חשבון המון העם: **"אוכלים לאט אך גומרים את הכל"**, **"רעבים לנצח"**, **"אמבטיות של שמפניה לגברות"**. ואגב, יש נקודות דמיון נוספות בין התוכחה של עמוס לבין השיר, ואין ספק שבכותבו אותו, היוותה הנבואה בה אנו עוסקים מקור השראה לברי סחרוף: בדומה לנשות החברה הגבוהה שמדומות על-ידי עמוס לבהמות, גם בשיר מדומים העשירים לחיות, וביתר דיוק, ל**"חזירים מפוטמים"**. בנוסף לכך, כשם שהפרות שמתאר עמוס הן שמנות, שכן הן רועות בבשן הפורה, כך מודגש בשירו של רמי פורטיס השומן העצום של חברת השפע: **"שומן בצדדים ושומן מבפנים שומן זה סמל מעמד"**... **"עוד ועוד משמינים ותופחים"**. לפי השיר, אותם עשירים **"חיים לבד במסלול המהיר"**, וכאן הכוונה היא כנראה לכך שהעשירים מקפידים להקיף את עצמם ורק את עצמם באורח החיים הנהנתני, בלי לשתף אחרים כלל במשאבים העצומים שלהם.

והרי מילות השיר:

<sup>38</sup> אורול, ג'. חווית החיות, תל-אביב, 2011, עמ' 25.

<sup>39</sup> שם, עמ' 68.

<sup>40</sup> שם, עמ' 77. ועניין זה נזכר בספר גם בעמ' 19-20, 26, 47-48, 69, 71.

עטוף במשי ושיש צבעוני  
 זהב על הקיר וזהב בנחיר  
 קונים עוד בית ועוד מכונית  
 וקוקר ספניאל ועוד מכונית

עוד ועוד, לבור אין תחתית  
 חתולים אוכלים מזון מלכות  
**וחזירים מפוטמים** לובשים פרוות

יהלומים לנצח וללחם אין מחיר  
 חיים לבד במסלול המהיר  
 מתעשרים חדשים ועשירים מאתמול  
**אוכלים לאט אך גומרים את הכל**  
**שומן בצדדים ושומן מבפנים**  
**שומן זה סמל מעמד**

משחקים בזוהר, עושר ופרסום  
 הכסף נשפך כמו זבל לפח  
 החברה מחייבת לחברה יש כללים  
 לקנות ולהראות זה חשוב ומרשים

**עוד ועוד משמינים ותופחים**  
**אמבטיות של שמפניה לגברות**  
**ואדונים מתושמנים אוכלים עוגות**

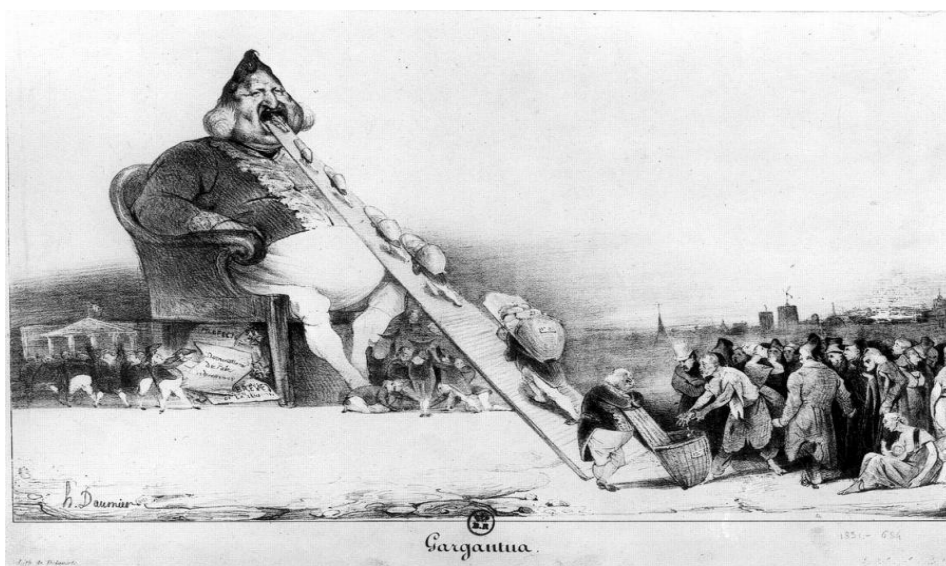
**רעבים לנצח וללחם אין מחיר**  
 חיים לבד במסלול המהיר  
 מתעשרים חדשים ועשירים מאתמול  
**אוכלים לאט אך גומרים הכל**  
**שומן בצדדים ושומן מבפנים**  
**שומן זה סמל מעמד.**

להשמעת שיר:

<http://www.youtube.com/watch?v=IQUirMdwNw8>

ולהלן יצירות אמנות שבהן מובע אותו מסר הסמלי השאוב מתחום הקוליניריה, לתיאור הניצול והעושק של המעמד הגבוה את המון העם: התמונה הבאה מתייחסת לקפיטליזם, ובה מתואר עשיר ה"אֹכֵל" את כספו של ציבור העם. הגרגרנות של האדם המוצג בתמונה והלהיטות שלו "לאכול" ברעבתנות את כספי האחר מביאה אותו "ללכלך" את כל פניו ב"מאכל" השטרות.

להלן קריקטורה של הונורה דומייר משנת 1831, ששמה ללעג את הרעב האדיר והבלתי נפסק של המעמד השליט ואת הצורך שלו "לבלוע" את כספם ורכושם של המוני העם.



בתמונה של ג'יימס גילרי (שנת 1806), נראים עשרה קורמורנים רעבים בעלי ראשים אנושיים ה**בולעים** בתאוותנות דגים, צלופחים וסרטנים. באופק נצפים עוד אלפי קורמורנים המתקרבים למים, מתוך רצון להצטרף להילולה ול**טרוף**.

הראשים של העופות הינם של פוליטיקאים בני התקופה ה"מורעבים" להטיל מיסים על המון העם ולדכא אותו כדי לחיות על חשבוננו ולקדם את האינטרסים שלהם.

## העשרה: -

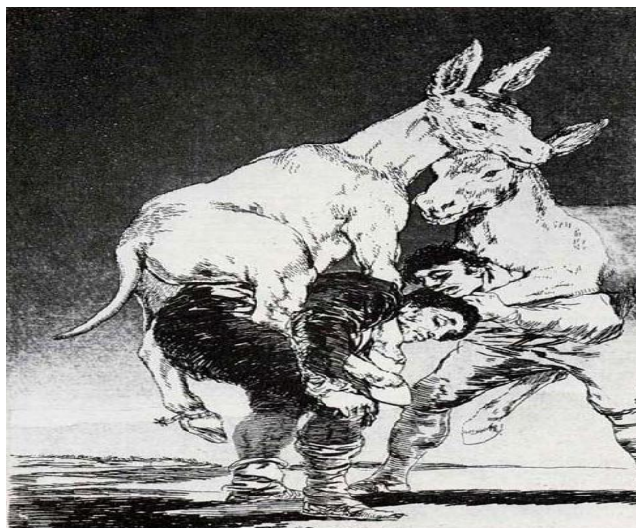
### מה לנו ולתוכחה חברתית שנאמרה לפני אלפי שנים?

האם יש גם "פרות בשן" מודרניות?! האם גם בתקופתנו-אנו קיים פער מעמדי ומתבצע עושק?

אם נבחן את היסטוריה האנושית, נמצא שבכל התקופות ובכל החברות היו פערי מעמדות והתבצע עוול חברתי. תופעה זו איננה מאפיינת רק את תקופתו של עמוס.

לדאבון ליבנו, תמיד היו עשירים מנצלים ועניים מנוצלים, מעמד בעלי ההון מול מעמד חסרי ההון. מאז ומתמיד היה עושק ומאז ומתמיד היו כאלה שביקשו לדכא אחרים ולהשיג עושר ותענוגות על חשבון החלשים מהם. לצערנו, חוק הג'ונגל, לפיו "החזק 'טורף' את החלש", מושרש בהתנהגותם של חלק מבני מיננו.

תמונת החמורים הרוכבים על בני האדם היא של גויה פרנציסקו, משנת 8-1797, מתארת את הדיכוי החברתי וגם בה העשירים מתוארים כבהמות. בתמונה נושאים פשוטי העם על גבם



בני

אלה

יתרה

את האצולה בדמות חמורים המגבילים את תנועתם. במקום שהחמורים יישאו את האדם, קורה ההפך. כך מבטא האמן את ההתבהמות האנושית של בני השכבה הגבוהה. פשוטי העם הם שנושאים בשחיתות של בני המעמד העליון, שעושקים אותם. העושק זוכה להבלטה

באמצעות הדרבן המכאיב שקשור לרגלו של אחד החמורים. לתמונה ניתן השם "אתה שאינך מסוגל", שם שמבטא יפה את המסר שהעשירים אינם מסוגלים לחדול מניצול ועושק של השכבות הנמוכות.

והרי תמונה נוספת שבולטת בה ביקורת נוקבת על הריבוד הקיים בחברה, והן ממחישות את הניצול של המעמד הגבוה את המעמד הנמוך בחברה הקפיטליסטית:

### ובישראל?

נראה כי גם באמצעות התנ"ך, ספר הספרים, נשאף לכך שתורתם של הנביאים תחלחל לחברה הישראלית.. בראש וראשונה באמצעות מנהיגים רוחניים, או חושפי עוולות שלפרקים אנו נתקלים בהם. אלה אנשים בודדים או גופים שפועלים ברוח דבריהם ומבטאים ביקורת על אורח חיים שאיננו נשען על עקרונות המוסר והצדק.

במגילת העצמאות, שהוכרזה עם הקמת מדינת ישראל ב-ה' באייר תש"ח נכתב: " מדינת ישראל תהא מושתתת על יסודות החירות, הצדק והשלום לאור חזונו של נביאי ישראל". בפועל יש לומר שגם במדינתנו קיימת שחיתות חברתית. ישנם פערי שכר בישראל ואין חלוקה הוגנת של הנטל ושל ההון. . אין פלא שבקיץ 2011 פרצה מחאה חברתית<sup>41</sup> יוקדת, ואחרי כ-2800 שנים, חזרו מילים ברוח דבריו של הנביא עמוס להדהד ברחובות. מרגש היה לראות כיצד הולכים להם צעירינו, המונים המונים, ושואגים בראשי חוצות את תביעתם לצדק חברתי בלשון ימינו: "העם דורש צדק חברתי!" לאור המודעות העמוקה לקיפוח החברתי בימים אלה, נראה לי שאין זה מקרה שדווקא השנה מביים בימאי ישראלי סרט על הנביא עמוס<sup>42</sup>.

ב-6.10.2006 התפרסם בעיתון "הארץ" מכתב של אחת הקוראות, בשם תמי ריטוב, בנוסח זה:

"לבי לבי לחיים גורי ולאחרים מבני דורו שחלומם התנפץ והם נוכחים בהתפוררות כל חלקה טובה בתוכנו...הפכנו לחברה המודדת את ערכיה דרך החור בגרוש, סליחה, הבורסה. הצלחנו ליצור מהמיטב של תרבות...הניוול החברתי.  
זו חברה שמנהיגיה השליכו לפח הזבל את ערכי הציונות, שניזונים מהמקורות היהודיים.  
**היכן הנביא עמוס העכשווי? אנחנו כל-כך זקוקים לו והוא איננו".**

### העשרה -

<sup>41</sup> של מעמד הביניים.

<sup>42</sup> הבימאי הוא עמוס גיתאי, והוא נבחר להשתתף בפרויקט הבינלאומי Words with gods, שבמסגרתו עשרה בימאים ממדינות שונות יביימו סרטים קצרים בנושא אלוהים.

מצ"ב קישור לכתבה שפורסמה ב- 8.3.2012 ב"עכבר העיר":  
[http://www.mouse.co.il/CM.articles\\_item,392,209,66854,.aspx](http://www.mouse.co.il/CM.articles_item,392,209,66854,.aspx)

### כמה מילים על הדימוי: **כְּאוֹד מִצֵּל מְשֻׁרְפָה** המשולב בנבואה (פס' 11)

בסוף הנבואה מתאר עמוס את מצב העם לאחר האסון האחרון שבסדרה בדימוי מיוחד הממחיש היטב את עצמת המכה: וַתְּהִי כְּאוֹד מִצֵּל מְשֻׁרְפָה<sup>43</sup> (פס' 11). דהיינו, ישראל מדומה לגזר עץ חרוך שהיה כבר באש, אך ניצל מן השריפה. הדימוי מבטא חוסר כוח ותשישות נפשית, תחושה שמתוארת יפה במטאפורה "כווי נפשות", המופיעה באחד השירים של אורי צבי גרינברג<sup>44</sup>. אולם, הדימוי מבטא גם את ההצלה (מִצֵּל) שנובעת מהשגחת האל. כשאנו קוראים על ההצלה, לא נותר לנו אלא לכאוב, שכן אנו יודעים את שלא ידעו בני הדור, שההצלה היא זמנית, שהיא רק לבינתיים, ועוד מעט קט יבוא היפוכה: חורבן טוטאלי ועקירה מהמולדת אל המרחקים המנוכרים. שכן אף מכה אנושה זו לא הועילה, והפזמון חוזר חלילה: וְלֹא-שִׁבְתֶּם עַד־יָנֹאֵם-ה' (פס' 11).

בשיר, "באי במחותרת", שנכתב ב-1931 על ידי אורי צבי גרינברג, זוכה הדימוי של אֹד מִצֵּל לפיתוח והרחבה<sup>45</sup>. המשורר, שנהוג לכנותו "נביא השואה" רואה או מנבא את אשר נבצר מאחרים לראות. בשירו, האש האוחזת באירופה נוצרת על ידי הגויים, ופוגעת קשות ביהודים. כמו כן, מתואר בשיר מפגש נורא בין נתחי אדם מפוחמים שעברו את האש הנוראה וניצלו, מעין "אודים" מוצלים, והם מתקשים להאמין כי יש עוד יהודים מלבדם. השיר הוא ארוך מאוד ובחירתי לצטט קטע קצר ממנו:

"והנה בא הפליט ופניו מפוכים ובם עין אחת איומה.

ובם פה מפולש, כמו בתק מחרב.

וזה מספר:

**טבת, דלקה.** רק אני. אניות גלמודה.

ואתה, יהודי? עוד אחד יהודי בתבל?

ואני לא ידעתי כי יש עוד-אחד יהודי.

אני פה... והם שם: הרוגי ושרופי ונתחי.

**בנעלי כה עברתי הדם, בגופי בגפי את האש.**

והנה הוא שותק. הוא צונח לישון. הוא נוחר.

פיו פעור. פיו תהום. חצות ליל. הישן זה אחי.

מחר אור... יכירני ודאי, את אחיו.

<sup>43</sup> השווה זכריה ג' 2: **אֹד מִצֵּל מְאֵשׁ**.

<sup>44</sup> בשיר "באי המחותרת" בו הוא מפתח את הדימוי הנ"ל, ועל כך כתוב בהמשכו של העמוד וכן בעמוד הבא.  
<sup>45</sup> רוב תודות לחברתי ציפי כץ, מורה לספרות, שהפנתה את תשומת לבי לקיום המוטיב של **אֹד מִצֵּל** בשיר הנ"ל.

**בשתיים עיניו ייקוו מעיני הגופרית החמים!"**

כשאני קוראת את השיר ומשווה אותו לדימוי הכתוב בעמוס, אני חושבת לעצמי: אכן העם היהודי ניצל, הוא באמת **כְּאֹד מִצַּל מִשְׂרָפָה**, שהרי אנו היום במדינתנו שלנו! אמנם עם זיכרונות קשים של אנטישמיות ושואה מחרידה, אולם שרדנו ואנו כאן, מממשים את התקומה היהודית במולדתנו הקדומה!

## ביבליוגרפיה

### עברית:

- \* אדר, צ. הערכים החינוכיים של התנ"ך, ירושלים, 1964, עמ' 95-117.
- איזנברג, י. ארנד, מ. "מקורות לעיון לבעיית יחס הנביאים לקרבנות" באתר "דעת" של מכללת הרצוג בקישור:
- <http://www.daat.ac.il/daat/tanach/trayasar/amos2.htm#p11>
- \* אנוך, ח. צ. "פרקי עמוס", עיונים בחינוך ובהוראה, ירושלים, 1982, עמ' 92-103.
- \* בובר, מ. תורת הנביאים, תל-אביב, 1961, עמ' 95-96, 100.
- \* בלוך, מ. עמוס מיכה ויונה, תל-אביב, חסר ציון השנה, עמ' 17-18, 23-27.
- \* בלוך, מ. עמוס והושע, תל-אביב, 1966, עמ' 15-19, 48-49, 51-53.
- \* גויטיין, א. מ. "עמוס הנביא מתקוע שניבא על בית אל", שמעתין 39 (2003), עמ' 18-27.
- \* גליל, ג. שטרן, א. (עורכים), פירוש לעמוס ד' 11-1, ה' 21-27, תרי עשר א' / עולם התנ"ך (את ספר עמוס פירשו: רוזל, נ. ויסמן, ז.), תל-אביב, 2007.
- \* גלעד, ח. "חזון 'פרות הבשן' עמוס ד' א-ג", הגיוני מקרא, תל-אביב, 1986, עמ' 91-101.
- \* הרן, מ. ערך "עמוס, ספר עמוס", אנציקלופדיה מקראית / ו', ירושלים, 1971, עמ' 271-287.
- \* הררי, י. נביאים אחרונים - עמוס, הושע, מיכה, תל-אביב, 1959. עמ' ה'-י"ג, 3-6, 15-17, 20-21.
- \* וייס, מ. פירוש לעמוס ד' 11-1, ה' 21-27, ספר עמוס (כרך א': פירוש, כרך ב': הערות), ירושלים, הוצאת מאגנס, 1992.
- \* זליגמן, י.א. "לבעיות הנבואה בישראל, תולדותיה ואופייה", מחקרים בספרות המקרא, ירושלים, 1993, עמ' 171-188.
- \* זרון, א. ספר עמוס, תל-אביב, 1958, עמ' 32-38, 46-48.
- \* חכם, ע. פירוש לעמוס ד' 11-1, ה' 21-27, תרי עשר / כרך ראשון, ירושלים, מוסד הרב קוק, 1973.



- \*י"בין, ש. "המצב החברתי הכלכלי והמדיני לפי עמוס והושע", עיונים בספר תרי עשר, ירושלים, חסר ציון השנה, עמ' 99-113.
- \*יעקובסון, ש. חזון המקרא, תל-אביב, 1989, עמ' 246-254.
- \*לוי, ע. "רעיון הצדק החברתי בנבואות עמוס וישעיה א", ספר נייגר (1960), עמ' 120-133.
- \*לוריא, ב. צ. "ונשא אתכם בסירות דוגה", בית מקרא 30 (1968), עמ' 6-11.
- \*ליבוביץ, נ. "הערות להוראת עמוס פרק ה'", ללמוד וללמד תנ"ך, ירושלים, 1996, עמ' 102-105.
- \*מישאל, י. "הנה ימים באים עליכם" (עמוס ד', א-ג), בית מקרא 36 (1992), עמ' 160-165.
- \*פאול, ש. פירוש לעמוס ד' 11-1, ה' 21-27, ספר עמוס (בסדרת "מקרא לישראל"), תל-אביב - ירושלים, הוצאת מאגנס, 2009.
- \*קויפמן, י. תולדות האמונה הישראלית (כרך ראשון/ ספר ראשון), ירושלים, 1973, עמ' 27-34.
- \*קלזנר, י. הנביאים, ירושלים, 1954, עמ' 9-55.
- \*קלזנר, י. ספר עמוס עם פרשגן, תל-אביב, 1942, עמ' א' כ"ז, ל"ח-מ', מ"ד-מ"ה.
- \*רוזנברג, ש. "עמוס ד': שמעו הדבר הזה פרות הבשן" באתר "דעת" של מכללת הרצוג בקישור:  
<http://www.daat.ac.il/daat/tanach/amos.htm>
- \*רוזנברג, ש. "עמוס ד': "ולא שבתם עדי נאום ה'" באתר "דעת" של מכללת הרצוג בקישור:  
<http://www.daat.ac.il/daat/tanach/amos.htm>
- \*רוזל, נ. פירוש לעמוס ד' 11-1, ה' 21-27, עמוס, תל-אביב, 1990.
- \*רחמן, ח. ביאור לעמוס ד' 11-1, ה' 21-27, ספר עמוס, תל-אביב, 1998.
- \*שרלו, י. יראה ללב, תל-אביב, 2007, עמ' 39-44.

### **אנגלית:**

- Brown, F. Driver, D. Briggs, D. Hebrew and English Lexicon of The Old Testament,\*  
 Oxford, 1962
- Wolf, H.W. A Commentary on the Books of Joel and Amos, Philadelphia, 1977, pp.\*  
 203-222, 258-268